Fornsvensk best från istiden riskerar att dö ut

Caroline Nilsson
Populärvetenskaplig sammanfattning av Självständigt arbete i biologi 2014
Institutionen för biologisk grundutbildning, Uppsala universitet

Myskoxen har vandrat på jorden tillsammans med mammutar och ullhåriga noshörningar för över 50 000 år sedan men dog nästan ut på grund av klimatförändringar. De har re-introducerats till vissa områden av människan och på många håll pågår ett aktivt arbete för att bevara myskoxen. I Sverige dog myskoxen ut för cirka 40 000 år sedan men 1971 vandrade fem individer över den norska gränsen till Sverige. Idag finns det sju myskoxar som lever i Härjedalen. Naturvårdsverket anser dock att myskoxen inte är en del av den inhemska svenska faunan så bevarandet har initierats och finansierats av privatpersoner och med bidrag från EU, inte av staten. Det är många problem vi står inför innan de svenska myskoxarna kan anses säkrade för framtiden. Det finns en stor osäkerhet kring deras genetiska variation, är de så pass inavlade att ett bevarandeprogram är meningslöst eller kan man med dagens möjligheter hjälpa populationen upp på klövarna igen?

Bevarandet av myskoxen i Sverige

Vi har en väldigt liten myskoxpopulation i Sverige, endast sju individer, men den ses inte som en del av den naturliga svenska faunan av Naturvårdsverket och kan därför inte rödlistas. För att rödlistas så måste en art som har kommit in i Sverige med människans hjälp ha förts in före år 1800 och kunnat etablera flera populationer. Då myskoxen inte ses som en svensk art så finns det heller inte något statligt program för att bevara och få populationen livskraftig. De svenska myskoxarna finns kvar tack vare bidrag från eldsjälar och privatpersoner, oftast människor som intresserat sig för myskoxar inom forskning, och genom inkludering i fjällprojekt som finansieras av EU.

Tack vare denna finansiering fick man ett godkännande från Naturvårdsverket att utveckla en åtgärdsplan för de svenska myskoxarna. Detta ledde till skapandet av Myskoxcentrum i Härjedalen, vars mål är att bevara den vilda myskoxstammen, driva avel och forskning samt att skapa ett turistmål. Myskoxcentrum har sedan starten 2007 verkställt en del lyckade projekt, bland annat lyckats para en svensk myskoxko med en grönländsk tjur som därmed fick en kalv med nytt genetiskt material, denna har nu vuxit till sig till tjuren Pitoraq Jr. Myskoxcentrum har även fått tillstånd att placera ut myskoxar från deras eget hägn till den vilda populationen och det är där som en ko, Idun, växte upp innan hon flyttades till den vilda hjorden.

- Den svenska hjorden består idag av 8 individer som bor i fjällområdet väster om Tännäs i Härjedalen. Där har de rört sig ända sedan de introducerades 1971.

- Det finns en könsmogen tjur som heter Pitoraq Jr som är far till de tre kalvar som finns i hjorden. Han är hälften grönlänning och har därför bidragit med en massa friska, nya gener till sina barn.

- De tre äldre korna i hjorden heter Sofie, Linda och Ida. Sofie är mamma till Pitoraq Jr och syster till Linda, och Linda är mamma till de tre kalvarna. Ida är den äldsta damen som tyvärr har blivit infertil av ålder.

- De tre kalvarna har Pitoraq Jr och Linda som föräldrar. Den äldsta kalven heter Freja och är 4 år. Brutus heter mittenbarnet och är 3 år. Den tredje kalven föddes under maj

2014 uppe på fjället och observatörer från Myskoxcentrum hoppas på att den ska överleva.

- Idun heter den unga ko som kom från de myskoxar som finns i Myskoxcentrums hägn år 2013. Hon flyttades till fjället i förhoppning om att kunna ge friska kalvar, och man hoppas att hon har blivit dräktig och föder en kalv i sommar.

Myskoxen

Myskoxen uppfattas ofta som en stor hårig best men sanningen är att myskoxen överlag är ett väldigt fredligt djur. Den är en växtätare och äter främst halvgräs, gräs, vide och olika örter som växer på den arktiska tundra där den bor. Den rör sig i små hjordar om cirka 10 djur som ger ett bra skydd mot dess naturliga fiender vargen och grizzlybjörnen. Skulle en myskoxehjord känna sig hotad så kommer de först att försöka ta sig därifrån, de undviker konfrontation så mycket som det går. Man ska dock fortfarande akta sig för att komma dem för nära då myskoxar kan bli aggressiva och attackera om något hotar dess hjord och kalvar. Myskoxen är robust i sin kroppsbyggnad, den blir 1,5 meter i mankhöjd och kan väga upp till 400 kg, så en attack från en fullvuxen tjur kan orsaka en hel del skada. Känner sig en myskoxehjord hotat så bildar de vuxna en skyddande ring runtom kalvarna, med rumporna inåt. Skulle några vargar då försöka ta en kalv kan en av de vuxna individerna stånga bort dem medan de andra fortfarande skyddar från alla andra håll. Det är ett väldigt effektivt försvar men gör också myskoxen till ett lätt jaktbyte då de alla står stilla tillsammans.

Myskoxar i det vilda kan bli runt 20 år, den svenska kon som är 22 år är en av de äldsta man hittat, och de blir könsmogna vid 2-3 års ålder. Kalvarna föds vid april-juni och kan vandra i samma hjord som sina föräldrar hela livet. Myskoxens päls ligger i två lager med 70 cm långa stickelhår utanpå. Under pälsen har myskoxen ull, qiviut, som är väldigt fin och extremt värmeisolerande vilket gör att den klarar av att leva på den arktiska tundran. Denna ull anses därför vara väldigt exklusiv och är perfekt för klädesplagg som ska hålla värmen.

Myskoxtjur. Källa: Britannica Image Quest

Det stora hotet

Det största problemet man haft gällande bevaringen av den svenska myskoxen är dess låga genetiska variation och konsekvenser av inavel som ärftliga sjukdomar, ökad dödlighet, färre ungar. Forskning visar att myskoxar världen över har en låg genetisk variation och att den svenska populationen har en genetisk variation som är en av de lägsta. Denna låga variation av genetiskt material förvärrar konsekvenserna av inavel i den svenska hjorden.

De myskoxar vi har idag härstammar från endast de 5 individer som kom hit 1971, med undantag för Pitoraq Jr vars far är från Grönland. Denna hjord som vandrade in bestod av en ung tjur och två kor med varsin kalv. Man har undersökt hur pass inavlad den svenska populationen är beroende på om de 5 grundardjuren var besläktade med varandra eller inte, då man inte vet detta med säkerhet med undantag för kalvarna och dess mödrar. Även om man antog att grundardjuren inte var släkt med varandra så visade det sig att sannolikheten för att en kalv ska få exakt samma gen från båda föräldrarna är över 25 % i den svenska hjorden. Flera studier gjorda på de svenska myskoxarna kommer fram till samma slutsats, de är i riskzonen för en inavelsdepression som kan leda till att de dör ut. 1985 var populationen uppe i 31 individer, sedan dess har den stadigt minskat samtidigt som allt färre kalvar föds och överlever. Detta kan vara ett tecken på att de redan är inne i en inavelsdepression. Om ingenting görs för att få en högre genetisk variation så kommer populationen förlora mycket av den kvarvarande genetiska variationen efter endast fyra generationer.

Få upp dem på klövarna

Om vi lämnar de svenska myskoxarna till deras öde kommer de att försvinna helt från Härjedalen inom en snar framtid. Dock så finns det hopp för de svenska istidsdjuren! Vi vet att introducering av nytt genetiskt material har stärkt hjorden avsevärt, bland annat genom födseln av den grönländsk-svenska tjuren Pitoraq Jr. Avelsprogram med myskoxar från framför allt Kanada och Grönland är nödvändigt för att ge de svenska myskoxarna en högre genetisk variation och därmed bli friskare. Detta i kombination med utsättning av nya myskoxar, som när Idun sattes ut till hjorden, kan hjälpa hjorden att bli mer livskraftig. Skulle de svenska myskoxarna återhämta sig och bli fler så kommer en del framtida problem att uppstå. Bland annat om de kan vandra på fjället i Härjedalen eller om de blir för många och då kommer söka sig till områden där människor bor. Det finns även rennäring i Härjedalen som skulle störas om myskoxarna blev fler.

De svenska myskoxarnas framtid är oviss men med samlade resurser till avelsprogram, utsättning och kompensation till människor som berörs av en växande population kan vi ha kvar dessa bestar från istiden.